

CO VYPADÁ A CO NA NÁS PŮSOBÍ ZDRAVĚ, NEZDRAVĚ, CHOROBNĚ

Ivana KOLÁŘOVÁ

Abstrakt: *Jazyk je základním prostředkem mezilidské komunikace, a tedy i základním prostředkem komunikace ve vyučování a vzdělávání. Ve výuce je využívána nejen prostě sdělná a odborně sdělná funkce jazyka, postihující jazyk jako nástroj předávání informací a výkladu, ale též funkce estetická, vlastní především textům, jejichž cílem je působit na emoce a vytvářet v čtenáři emocionální představy. Také učitel při výuce volí takové jazykové prostředky, které mohou u žáků vyvolávat emocionální prožitky a vytvářet různé představy s nimi spojené. K jazykovým prostředkům působícím na emocionální vnímání patří i některá slova odvozená od slov klíčových pro téma Škola a zdraví: **zdravě, nezdravě, chorobně, nemocně**. Objevují se v textech, které vysvětlují, co znamená **žít zdravě / nezdravě**, co způsobuje, že někdo **vypadá nemocně, popř. až chorobně, popř.** v textech, které hodnotí jednání jako **zdravé, nezdravé, nebo až chorobné**. Ve spojení s řadou dalších výrazů mají taková vyjádření schopnost působit na emocionální stránku, např. **podávají-li obraz člověka působícího nemocně, chorobně (chorobně bledý, chorobně hubený, nezdravě bílý, nezdravě žlutý) nebo zdůrazňují-li špatnou, nevhodnou („nezdravou“, „chorobnou“)** stránku jednání.*

Klíčová slova: *zdraví, nemoc, fyzické zdraví, vzhled, charakter, chování, subjektivní pohled na zdraví, zdravě, nezdravě, nemocně, chorobně*

Jazyk je základním prostředkem mezilidské komunikace (srov. např. Černý 1998), a tedy i základním prostředkem vyučování a vzdělávání. Je nástrojem nejen pro rozvíjení schopnosti žáků komunikovat v různých situacích (RVP ZV: 12–13), pracovat s informacemi (interpretovat je, třídít, hodnotit), ale též pro rozvoj dalších kompetencí.

Naučit žáky zacházet s jazykem, tj. aktivně komunikovat, ale také vnímat text a interpretovat jej, je cílem různých vzdělávacích oblastí, stěžejní místo má *Jazyk a jazyková komunikace*. Komunikační schopnosti však rozvíjejí i další vzdělávací oblasti a konkrétní vyučovací předměty, mj. tedy i předměty patřící do oblasti *Člověk a zdraví*. A naopak, v oblasti *Jazyk a jazyková komunikace* se mohou uplatnit témata související se zdravím a nemocí. Řada příspěvků z předchozích sborníků a monografií s tematikou *Škola a zdraví* ukazuje, že pro pozitivní působení na prožívání žáků a studentů a formování jejich postojů a z nich vyplývajícího chování a jednání je důležité mj. i vhodně zvolené užívání jazyka a práce s texty odbornými, ale také publicistický-

mi a uměleckými. Např. Siegllová (2008, 2009) a Šubrtová (2009) ukazují, jak vhodně zvolená četba může přispět k vytvoření pozitivního postoje žáků k péči o vlastní zdraví, k chápání zdraví jako priority, k nutnosti vyvarovat se negativních návyků (drog, omezování příjmu potravy), ale také k rozvíjení tolerance ke zvláštnostem způsobeným některými nemocemi. Šmajsová-Buchtová (2009) ukazuje, jak mohou působit na postoje žáků k zdravému životnímu stylu výklady o přírodě a životě v přírodě. Další, např. Ruisel (2008) a Rybář (2008, 2009), se zamýšlejí nad pojetím zdraví a vědomím potřeby žít zdravě v širších filozofických a psychologických souvislostech.

Cílem vzdělávacího procesu je také naučit žáky vyjadřovat vlastní pocity a vytvářet si určité představy a následně je vyličit (RVP ZV: 13, 14–15). Předpokladem pro zvládnutí učitelské profese je tedy i pedagogova kvalitní znalost jazyka a schopnost využívat jej nejen jako prostředek věcného sdělování, ale také jako prostředek působící na citovou stránku vnímání, podněcující vytváření představ věcných i emocionálně motivovaných (Minářová, 1996; Hauser, Klímová, Martinec, Ondrášková, 2007; Minářová, 1996; Čechová, Krčmová, Minářová, 2008: 258n.). Působení na emoce a vytváření emocionálních představ je spojeno především s estetickou funkcí jazyka, vlastní zejména textům uměleckým. S výrazy působícími na citovou stránku (estetické vnímání) však pracuje např. i publicistika nebo řečnictví (Černý, 1998; Čechová, Krčmová, Minářová, 2008).

Konkrétní texty nám ukazují, že skutečnost, zda dané slovo je spíše prostředkem věcného nebo odborného sdělování, nebo zda působí i esteticky (nebo převážně esteticky), tj. na citovou stránku vnímání, je ovlivněna i dalšími výrazy, s nimiž se pojí (resp. kontexty, do nichž je zasazeno). Jako výrazy s funkcí odborně nebo prostě sdělnou na straně jedné a jako prostředky působící na citovou stránku na straně druhé mohou fungovat slova odvozená od některých klíčových slov pro naše téma, tj. od slov *zdraví, zdravý, nemoc, nemocný, choroba, chorobný*: pokusíme se sledovat, jak se v textu uplatňují a jak mohou na naše vnímání působit příslovce *zdravě, nezdravě, chorobně, nemocně*.¹

Co se týká četnosti výskytu, nejvíce frekventované z uvedených příslovcí je podle očekávání příslovce *zdravě* – v našich textech se objevilo téměř 2000x, slova *chorobně* a *nezdravě* mají o něco více než 400 dokladů (tj. 4–5x méně než slovo *zdravě*), podle očekávání se jako nejméně obvyklé ukázalo příslovce *nemocně* (nemá ani 100 výskytů). Již význam těchto příslovcí i slov, od nichž jsou utvořena, ukazuje, že s výjimkou slova *zdravě* budou vyvolávat spíše představy negativní. Jejich využití pro estetické působení však nesouvisí jen s významy jich samotných, ale též s tím, s kterými dalšími slovy se pojí.

Pokusíme se sledovat, jak slova *zdravě, nezdravě, nemocně, chorobně* postihují charakteristiky člověka, které souvisejí:

- se zdravou životosprávou, se zdravým životním stylem
- se zdravím fyzickým a se vzhledem, který odráží fyzické zdraví (včetně módních trendů)
- s chováním a jednáním člověka, s jeho charakterem.

Jako výrazy postihující charakteristiky člověka – vzhled, životosprávu, chování – se příslovce *zdravě, nezdravě, chorobně, nemocně* objevují v textech z běžné komuni-

1 Všechny doklady, které zde citujeme, pocházejí – podobně jako v příspěvcích z r. 2008 a 2009 – z půlmiliardového korpusu SYN, který je součástí Českého národního korpusu.

kace, v textech odborných – dokladech z učebnic, encyklopedií a textů populárněnaучných, nebo uměleckých a publicistických.

Je však třeba upozornit na to, že vždy jde o vyjádření názoru člověka na člověka jiného, a to názoru subjektivního, který se sice může opírat o zkušenosti z odborné literatury, nelze jej však považovat přímo za odborný poznatek.

1. O životosprávě a životním stylu *zdravě a nezdravě*

V textech odborných, populárněnaучných zaměřených na zdraví životní styl, zdravé stravování, zdravý pohyb se objevují především příslovce *zdravě* a *nezdravě*, a to ve spojení se slovesy: (*zdravě*) *žít*, (*zdravě*) *jíst* (s výskytem několika stovek), méně častá jsou vyjádření (*zdravě*) *se stravovat*, *zdravě vařit*, *zdravě hubnout/zdravě snižovat váhu*, *zdravě růst* a spíše ojediněle *zdravě snídat*. Ve spojení se záporným příslovcem *nezdravě* (tj. vzniklého negací příslovce *zdravě* nebo z přídavného jména *nezdravý*) se objevují většinou stejná slovesa a stejné výrazy: *nezdravě žít*, *nezdravě jíst*, *nezdravě se stravovat*, *nezdravě se živit*:

- **Zdravě žít** znamená především **zdravě se stravovat**. (SYN; encyklopedický text)
- Chceme-li docílit toho, aby starý i dlouhodobě nemocný člověk obrazně řečeno **zdravě žil** i „v nemoci“ nebo aby s ním mohl slušně žít bez většího funkčního omezení, je třeba, aby se co nejdéle uchovávaly ty funkce, které jsou nezbytné pro fyzickou a psychickou soběstačnost... (SYN; učebnicový text)
- K tomu, aby byla léčba účinná, musíme vytlačit z těla zdroje nemoci. To znamená **zdravě jíst**, odpocívat, dostatečně spát, pobývat v přírodě, nekouřit, nepít alkoholické nápoje, pozitivně myslet. (SYN; publicistický text)
- Zásady diety podle krevní skupiny. Mnozí z nás ten problém důvěrně znají: **stravují se zdravě**, konzumují plnohodnotné produkty – možná dokonce podle zásad dělené stravy. (SYN; encyklopedický text)
- Byla jsem sice vždycky štíhlá, ale fakt byl, že když na mě nikdo nedohlžíel, **jedla jsem hrozně nepořádně a nezdravě**. (SYN; populárněnaучný text)
- Chcete zjistit, jak **vařit** bez vody, **zdravě** a levně? (SYN; encyklopedický text)
- Během pravidelných návštěv (nejčastěji aplikovaný program čítá 30 cvičení) se kontrolují míry, váha a krevní tlak. Za 15 dní je pak možné **zdravě snížit svoji váhu** až o 10 kg. (SYN; populárněnaучný text)
- Zeptejte se sami sebe, proč se cpe bez hladu a jak můžete tento problém vyřešit. Nadváha dokáže se zdravím pěkně zatočit. A tak se ptáme: jak **mohu zdravě zhubnout?** (SYN; publicistický text)
- Je víkend a lidé se mají **bezstarostně a zdravě rekreovat**. (SYN; umělecký text)
- Britští vědci začínají pátrat po „Churchillově genu“, který zřejmě chrání některé lidi před srdečním onemocněním, i když **žijí naprosto nezdravě**. (SYN; publicistický text)
- **Snídáte** kávu, chleba s máslem a sýrem nebo šunkou? **Den začínáte nezdravě**. (SYN; publicistický text)
- Méně potěšitelné už je, že děti **se stravují** poměrně **nezdravě**, v potravě mají příliš mnoho tuků, uhlovanů a málo ryb. (SYN; publicistický text)
- ...naši psi na rozdíl třeba od švýcarských **jsou živeni nezdravě**. (SYN; publicistický text)
- Silke nejen že, poučena rodinným příkladem, nepila alkohol, ale **žila** takzvaně **zdravě a alternativně**. (SYN; umělecký text)

Slovo *chorobně* se objevuje zřídka – najdeme je možná překvapivě např. v publicistických textech s odbornou tematikou:

- Začátky příliš líné, či naopak **chorobně aktivní štítné žlázy** může každý sám na sobě pozorovat. (SYN; publicistický text)

- Co vlastně způsobuje ty svědivé šupinaté a červené skvrny na kůži lupenkářů? Stručně - nadměrná, **chorobně rychlá regenerace** pokožky. (SYN; publicistický text)

Současně především publicistické texty, ale také texty umělecké obsahující vyjádření s příslovcem *nezdravě* ukazují současné názory na to, co škodí zdraví (nadměrné přibírání na váze i nadměrné hubnutí, přehnané opalování): *nezdravě se škvařit (na slunci)*, *nezdravě tloustnout*, *nezdravě zhubnout/trápit se hladem*, nechybí ani zmínka o „nezdravé práci s hlasem“:

- Z takovýchle čtvrtí se nejspíš polovina lidí **jezdí nezdravě škvařit** někam na pláž do Středomoří. (SYN; umělecký text)
- Krevní tlak u mladých lidí **nezdravě stoupá**. (SYN; publicistický text)
- Kate po porodu podstatně přibrala, ale nehodlá projít žádnými drastickými dietami. Vyzáblým kolegyním, které **se nezdravě trápí hladem**, se jen směje. (SYN; publicistický text)
- Dřevařská auta projíždí kolem ve čtyři ráno, když my se ještě válíme ve spacáku a **zdravě spíme**. (SYN; umělecký text)
- ...To se stává, když **s hlasem pracujete tak intenzivně a nezdravě** – nejhorší na hlasivky je totiž šeptání a já vlastně jenom šeptám. (SYN; publicistický text)

Ve většině těchto textů je zřejmá tendence k vyjadřování osobnímu, projevuje se v nich pravděpodobně snaha autora stylizovat navazování kontaktu s předpokládaným čtenářem, a to i v textech z oblasti odborné.

2. Slova *zdravě*, *nezdravě*, *chorobně*, *nemocně* jako prostředky postihující zjev související se zdravím nebo nemocí

Často se ve spojení s příslovci *zdravě*, *nezdravě*, popř. i *chorobně*, ale také s příslovcem *nemocně* vyskytují slovesa postihující zjev: *vypadat*, *vyhlížet*, *působit*, (*zdravě*) *kvést*...:

- Reklama se měla natáčet v otevřené krajině nebo na ranči **se sportovně, mladě, zdravě a spokojeně vyhlížejícími** mužem a ženou. (SYN; publicistický text)
- Konstance patří **k těm zdravě kvetoucím sportovkyním**, co se tak dobře vyjímají v podzimní scenérii... (SYN; umělecký text)
- Marek je v naprostém pořádku **a vypadá úplně zdravě**, jako by mu včera vůbec nic nebylo. (SYN; umělecký text)
- Zastavili jsme se a zhluboka dýchali. Podíval jsem se vlevo. Několik **zdravě vyhlížejících** žen v úbořech z vysoce kvalitní lycry utužovalo svou kondici během. (SYN; publicistický text)

Představy zjevu zdravého člověka vyjadřuje spojení příslovce *zdravě* např. s názvy barev (*zdravě růžový*, *zdravě červený*, dokonce *zdravě zelený*):

- Oknem Ostrozraku dopadalo – především – **na zdravě růžovou tvář** pana Bůžka ranní zářijové světlo Václaváku a neblahý pán na závěr svého vyprávění opakoval: „Prakticky se díváte na mrtvolu.“ Zatím na ni nevypadal. (SYN; umělecký text)
- Hlas náležel malému staršímu chlapíkovi **se zdravě ruměným obličejem** a čupřinou bílých rozčuchaných vlasů. Muž si to mířil krátkými, energickými krůčky spěšně k výklenku. (SYN; umělecký text)
- Poprvé v jeho **zdravě červené tváři** uviděla úsměv. (SYN; umělecký text)
- Někteří lidé vypadali ještě téměř normálně, pouze se trochu nejistě pohybovali a jejich tváře byly **chorobně bílé**, nebo naopak **rudé**. (SYN; umělecký text)

Ojediněle je se zdravým zjevem spojována barva žlutá, text však vyznívá spíše ironicky:

... u betakarotenu nebezpečí předávkování nehrozí. Tělo si totiž, jak zjistili medicínští badatelé, přemění na retinol pouze dávku, kterou momentálně potřebuje, a zbytek vyloučí. Kdo si však nechce přivodit „**zdravě žlutou barvu**“, neměl by přehánět ani požívání jinak neškodného provitaminu A. (SYN; publicistický text)

Charakteristika zjevu člověka nezdravého/nemocného bývá vystihována jazykovými prostředky, které odrážejí *hubenosti*, (často s nadsázkou) *vyzáblost*, *vychrtlost*, *pohublost*, *bledost*:

- Bouzek se klátil zvolna chodbou, ode zdi ke zdi, jak mívával ve zvyku, **dlouhý, hubený, nemocně vypadající, se stařeckou pletí**... (SYN; umělecký text)
- **Vypadal nemocně**, propadlé oči, neoholený a podvyživený, ztratil asi 20 kilogramů a vypadá nemocně. (SYN; umělecký text)
- „Nemůžu jíst, pracovat, zhubla jsem na 34 kilo,“ uvedla **chorobně hubená a bledá** dívka. (SYN; publicistický text)

Někdy se odráží i v jazyce tendence považovat za „nemocné“, „nezdravé“ projevy stárnutí (vrásky, bílé vlasy...), se stářím je spojována sešlost, šedá nebo šedivá barva nejen vlasů, ale i pleti:

- ...bylo mu kolem pětáctiřiceti, ale celý vypadal nemocně, obličej měl **samou vrásku a řídká**, průsvitná bradka mu už dávno **zešedivěla**, což ho **dělalo** mnohem **starším**. (SYN; umělecký text)
- Někteří **vypadali staře a nemocně**. (SYN; umělecký text)
- ...a vypadali velmi sešle, měli chorobné, protáhlé tváře, z nejružnějších důvodů **nezdravě opuchlé**... (SYN; umělecký text)
- Měl **nafouklé, nezdravě vyhlížející** tělo. Pokožku měl zažloutlou. (SYN; umělecký text)

Stejně jako jsou některé barvy pleti nebo pokožky člověka spojovány se zdravým zjevem, jiné jsou naopak asociovány se zjevem nezdravým: *nezdravě bledý*, *nezdravě žlutý*, *nezdravě zelený*, *nezdravě bílý*, *chorobně bledý*, *chorobně zelený*, *chorobně bílý*, *chorobně vyzáblý*, *chorobně našedlý*, *nemocně bledý*, *nemocně pobledlý*, *popelavě šedý*...:

- Někdo ho obral hrozně nakrátko, ve vyzáblém **nezdravě žlutém** obličejí mi jeho oči připadaly jako talíře.
- A tvář, ta podivná tvář, bledá, ale **nezdravě nažloutlá**, skoro bezmasá a celá složená z vrásek a ostrých linií, byla pořád prastará, ale Billymu Neeksovi připadalo, že už vůbec není lidská. (SYN; umělecký text)
- ...jehož kdysi ostře řezaná bronzová tvář už ztratila všechnu ušlechtilost a byla teď **nezdravě šedá**. (SYN; umělecký text)
- Casefíkis byl **popelavě šedý, nemocně vypadající** člověk střední postavy. (SYN; umělecký text)
- Za oknem rudly listy kaštanů, které utápěly omšelou budovu podzemní rezavou září, a dívka v župánu **vypadala** v odlesku těch ohňů **nezdravě, pohuble a trochu povadle**. (SYN; umělecký text)
- Na klinice bylo místo pro třináct pacientů, její obyvatelé se střídali, proměnliví jako oceán, který jí ležel u nohou a táhl se až k obzoru, **nezdravě zelený**, vzdouvající se v nekonečném neklidu. (SYN; umělecký text)
- Zpoza zdi sem doléhalo **chorobně zelené** světlo pouliční lampy. (SYN; umělecký text)
- Byla opravdu **nemocně bledá**. (SYN; umělecký text)
- Lidé z Manhattanu se jezdili na Sea Gate opalovat, ale já jsem měl pořád **kůži chorobně bílou**. (SYN; umělecký text)

Využívání příslovci *zdravě, nemocně, chorobně, nezdravě* ve spojení se promítá i v textech odrážejících módní trendy: mají své místo např. v publikacích, v nichž jsou ženy varovány před „nemocným“ vzezřením při nevhodně zvolených barvách oblečení nebo při nevhodně zvoleném líčení:

- Zatímco tmavovláskám s tmavými očima (tzv. zimní typ) bude tmavomodrý kostýmek slušet, slámově žluté blondýnky a zrzky v něm budou **vypadat nemocně**, platinové blondýnky budou působit smutně a barva je bude přebíjet. (SYN; populárně-naučný text)
- Určení barevného typu (jaro, léto, podzim, zima) je nutné pro to, aby se dotyčná osoba dozvěděla, v jakých barvách bude **vypadat skvěle, zdravě a zářivě, a v jakých naopak mdlé, nevýrazně nebo nemocně** (SYN; populárně-naučný text)
- Výrazné oči Vaše oči budou působit výrazněji, když tmavý oční stín pod řasami a ve vnějším koutku oka rozetřete doztracena. (...) Se samostatně použitými fialkovými nebo růžovými očními stíny byste nejspíš **vypadala utrápeně a nemocně**, proto je vždy kombinujte s jinými barvami. (SYN; populárně-naučný text)

3. Příslowce *zdravě, nezdravě, chorobně* jako prostředky hodnocení charakterových vlastností a chování

Slovy *zdravě, nezdravě, chorobně* ve spojení s určitými slovesy, přídavnými jmény bývá charakterizováno jednání a chování a projevy psychického stavu nebo psychických vlastností, které jsou vnímány pozitivně (tj. jako „zdravě“), nebo negativně (tj. jako „nezdravě“, „chorobně“). Podle textů, které máme k dispozici, je považováno za „zdravě“ takové chování nebo jednání, které je správné, přiměřené, společensky vhodné, a současně také / nebo prospěšné pro psychiku, pro sebevědomí: „zdravě“ se chovat znamená tedy chovat se „vhodně“, „správně“, „prospěšně“ pro samotného člověka, srov. např. *zdravě se naštvat, zdravě provokovat, zdravě se nabudit, zdravě se vyhecovat*), ale také prospěšné pro společnost (srov. *zdravě konkurovat, zdravě riskovat, zdravě se rozvíjet*):

- **Žárlím docela zdravě.** Víte, doktore, kdy například žárlím? Když jí výslovně řeknu, že pohrdám vycpanejma podprsenkami... (SYN; umělecký text)
- ... a to zrodilo nové, velmi rozumné rozhodnutí: že budu teď kuchtat rarachy ne tak zběsile, že nechám odpočinout teď nepotřebné triarios, že budu **myslet jen zdravě ležérně**, jen tu a tam, když nebudu rušen. (SYN; umělecký text)
- V průběhu registraci jej překvapilo, že většina lidí radši předala své kupóny fondům a že není ochotna podnikat a **zdravě riskovat**. (SYN; publicistický text)
- V „B“ mužstvu to **začalo zdravě vřít**. (SYN; publicistický text)
- Místo abych se třeba **zdravě naštvat** a praštil do stolu, tak bohužel někdy radši zalezu pod něj. (SYN; umělecký text)
- Každopádně mě mladší ročníky inspirují a dodávají energii: **zdravě mě hecují**. (SYN; publicistický text)
- Pečlivě jsme se připravili a výroky soupeře, že si do Varů jedeme pro pytel branek, nás **zdravě vyprovokovaly**. (SYN; publicistický text)
- Některé čerpací stanice nebudou s největší pravděpodobností schopny přizpůsobit ceny trhu, protože potřebují finanční prostředky na vytvoření nového ekologického programu. **Nebudou tak zdravě konkurovat** svým soupeřům. (SYN; publicistický text)
- Konkurence zde **působí** opravdu **zdravě**. (SYN; publicistický text)
- Záleží-li V. D. opravdu na tom, aby se energetika **zdravě rozvíjela**, měl by co nejdříve začít s přípravou veřejných soutěží. (SYN; publicistický text)

Stejně tak mít vlastnost, která působí „zdravě“, znamená mít přiměřenou, správnou míru určité vlastnosti, tj. takovou míru, která je prospěšná, popř. společensky vhodná: *zdravě drzý, zdravě sebevědomý, zdravě kritický, zdravě ctižádostivý, zdravě skeptický, zdravě uvažující, zdravě ambiciózní, dokonce zdravě agresivní*.

- Zajisté že jsem je zvládl a před Janou a celým okolím zůstal tím **zdravě sebevědomým**, klidnou autoritu vyzařujícím chlapíkem, jemuž vůbec nevadí...který vůbec nevnímá, že nejen muži, ale i většina žen ho přečnivá. (SYN; umělecký text)
- Děj se ovšem zároveň točí kolem komplikovaného vztahu otce, zkušeného novináře, a jeho **zdravě ambiciózní** dcery. (SYN; publicistický text)
- Po těžkém zklamání ze čtyřstovky jsem byla **zdravě nažhavená**. (SYN; publicistický text)
- Vedli jsme 8 : 1, ale pak jsme nedokázali dlouho udělat bod až do stavu 8 : 12. Hráči musí ze svého mládí udělat přednost **být zdravě drzejší**. (SYN; publicistický text)
- Přitom bych chtěl upozornit ještě na mladého Poláka, který si počínal jako skutečný mazák. Je **zdravě drzý, agresivní**, nenechá si nic líbit. Ke všemu to má v hlavě neskutečně srovnané. (SYN; publicistický text)

Vlastnost *sebevědomý* je posuzována převážně slovem *zdravě* (cca 8x častěji než *nezdravě* nebo *chorobně*), vlastnost *ambiciózní* je postihována přibližně stejně často výrazem *zdravě* i výrazem na opačném pólu, tj. *chorobně*. Vlastnost *ctižádostivý* je výrazně častěji posuzována výrazem *chorobně (chorobně ctižádostivý)* než výrazem *zdravě*.

Výhradně negativně – „chorobně“ jsou hodnoceny projevy: *chorobně žárlit, chorobně se přejídat, chorobně se upnout* a také vlastnosti *závislý, žárlivý, posedlý, citlivý, soutěživý: chorobně závislý, chorobně žárlivý, chorobně posedlý, chorobně citlivý, chorobně soutěživý*, méně často se setkáme s charakteristikami *chorobně podezřívavý, chorobně vznětlivý, chorobně důvěřivý, chorobně lakomý, chorobně agresivní, chorobně vztahovačný, chorobně lpějící, chorobně popudlivý*.

- František Krch z psychiatrické kliniky pražské Všeobecné fakultní nemocnice uvedl, že právě diety nejrůznějšího druhu stojí v osmdesáti procentech na počátku smutné kariéry dívek, které buď odmítají jakoukoli potravu, nebo se **chorobně přejídají** a končí jako takzvané mentální anorektičky či bulimičky. (SYN; publicistický text)
- V povídce *se muž chorobně upne* na mateřské znaménko na tváři své ženy. (SYN; publicistický text)
- Podle sestry oběti Jany H . obžalovaný, který dělal taxikáře 15 let, na manželku **chorobně žárlil** a chodil prý domů často opilý. (SYN; publicistický text)
- Michael, stejně jako jeho otec, **chorobně miloval** riziko až na samé hraně. (SYN; publicistický text)
- Měl rád svoje dcery a chtěl, aby ho navštěvovaly. Ale Bessie s tím nesouhlasila. Charmian na něj **chorobně žárlila**. S jinými ženami mu nedovolila ani promluvit. (SYN; publicistický text)
- Gabbo, břichomluvec, je člověk až **chorobně egoistický**, brutální a toužící po obdivu a úspěších. (SYN; populárně naučný text)
- Tento člověk je stejně mladý, stejně zdravý a stejně **chorobně ambiciózní** jako jeho protivník. (SYN; publicistický text)
- Tento ješitný, až **chorobně ctižádostivý** mladík, jež celé dva měsíce zoufale hledal nějaký opěrný bod, který by mu poskytl zdání slušnosti a ušlechtilosti, si uvědomoval, že je pouhým nováčkem na zvolené životní dráze... (SYN; umělecký text)
- Sponzor však netušil, že Ch. pije jako duha, je **chorobně čistotná**, pěstuje tchýnin jazyk a bere osm druhů léků. (SYN; publicistický text)
- Byl to jeden z nejnebezpečnějších kolaborantů, protože byl velmi inteligentní, měl ohromné znalosti, velké zkušenosti a byl až **chorobně důsledný**. (SYN; publicistický text)

- Celou situaci pak komplikuje ještě Charleyho bývalá milenka Mae Rose Prizmová, která je **chorobně ješitná a žárlivá** zároveň. (SYN; publicistický text)
- Od 10 let, co hraje v Semaforu, se kolem ní všechno jenom točí, a je proto **chorobně namyšlená**. (SYN; publicistický text)
- Do role hrabivého a **chorobně lakotného** Koliáše obsadil režisér Alfred Radok skvělého Sašu Rašilova. (SYN; publicistický text)
- Huysmansův Des Esseintes, hlavní postava románu Naruby, je člověk až **chorobně přecitlivělý**, trpící neznámou nemocí a úzkostí. (SYN; publicistický text)
- Gladiátor je filmem o tyranovi, jenž je **chorobně posedlý nedůvěrou** ke každému, kdo k němu má bezprostřední přístup. (SYN; publicistický text)
- Muž to považuje za urážku (...) a začne se chovat adekvátně, tedy zcela nesnesitelně. Tím se dojem člověka **chorobně lpějícího na matince** prohlubuje. (SYN; umělecký text)
- Poslední dobou stále častěji slycháme i čteme o lidech **chorobně závislých** na své práci a o jejich stavu, kterým se zabývají psychologové a psychiatři. (SYN; publicistický text)
- Pamatují si na jednoho tyrana z Frýdku-Místku. Byl **chorobně žárlivý** a abstinent. (SYN; publicistický text)

Některé z vlastností jsou hodnoceny slovem *nezdravě*:

- Je až **nezdravě rozcitlivělá**, a přitom naprosto nesobecká. Její osudy jsou nevšední. (SYN; umělecký text)
- Další problém je, zda představa města o tom, že vydělá na úrokových maržích, není **nezdravě optimistická**: uvedení dluhopisů na trh něco stojí... (SYN; publicistický text)
- Dle mého názoru je M. Fuksová **tvrdá a nezdravě sebevědomá** žena, proto se ani nedivím aféře na přerovské radnici. (SYN; publicistický text)
- Boldyho upřímnost je dojemná, nikoli **nezdravě sentimentální**. (SYN; publicistický text)

Je zřejmé, že zejména posuzování vlastností vyjadřovaných přídavnými jmény *drzý, sebevědomý, kritický, ctižádostivý* nebo chování *naštvat se, nabudit se, vyhecovat, žárlit* apod. výrazy *zdravě, nezdravě, chorobně* je značně subjektivní, vychází výhradně z osobního názoru na dané chování.

Výhradně slovem *zdravě* je charakterizována vlastnost *drzý, nažhavený, kritický, vyhecovaný*. Překvapivě častější je v textech spojení *zdravě konzervativní* než *nezdravě konzervativní* nebo *zdravě agresivní* než *nezdravě agresivní*.

Podle našeho názoru je třeba počítat s tím, že žáci budou chtít, aby učitel vysvětlil, proč jsou vlastnosti vnímány tak, jak je charakterizují uvedená příslovce (tj. *zdravě, nezdravě, chorobně*). Ve vyšších ročnících je možné s využitím znalostí z biologie, tj. z předmětu ze vzdělávací oblasti Člověk a zdraví, vysvětlit žákům, proč určitý zjev působí „zdravě“, nebo „nezdravě“, resp. později po žácích požadovat toto vysvětlení. Současně je možné – ovšem opatrně a rozvážně – pokládat žákům otázky, proč jsou některé druhy chování nebo některé vlastnosti vnímány jako „zdravě“, jiné jako „nezdravě“, popř. až „chorobně“: proč je např. „chorobně“ vnímána závislost, agresivnost, lakota a další vlastnosti, jejichž názvy se s výrazy *chorobně*, popř. *nezdravě* pojí. Je však vždy třeba počítat se subjektivitou vnímání a upozornit děti na jistou nadsázku, kterou obsahuje význam slova „chorobně“. Stejně tak je možné opatrně vést diskusi, kdy lze ctižádost považovat za přiměřenou, tj. „zdravou“, a kdy se na druhé straně už projevuje jako „chorobná“ vlastnost, kdy je sebevědomí „zdravě“, a kdy naopak nezdravě, kdy je drzost „zdravá“, zda lze hovořit o „zdravě agresivitě“ Takto se u žáků rozvíjí nejen

kompetence k řešení problémů, ale též kompetence sociální v souvislosti s rozvojem tolerance (vnímání různých vlastností, pochopení různého pohledu na stejnou vlastnost).

Literatura

- ČECHOVÁ, M. *Komunikační a slohová výchova*. Praha: ISV, 1998. 268 s. ISBN 80-85866-32-3.
- ČECHOVÁ, M.; KRČMOVÁ, M.; MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- ČERMÁK, F.; BLATNÁ, R. a kol. *Jak využívat český národní korpus*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 179 s. ISBN 80-7106-736-9
- ČERNÝ, J. Úvod do studia jazyka. Olomouc: Rubicon, 1998.
- HAUSER, P.; KLÍMOVÁ, K.; MARTINEC, I.; ONDRÁŠKOVÁ, I. *Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň základní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 978-80-210-4244-5
- KOLÁŘOVÁ, I. Health in Czech phraseology: Who is healthy as a horse and who has rébusy health? ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 2009. General issues in Health Education*. Brno: Masarykova univerzita, MSD, 2009, s. 89–98. ISBN 978-80-210-4929-1 (MU), 978-80-7392-105-7 (MSD)
- MINÁŘOVÁ, E. *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1006-1
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami provedenými k 1. 7. 2007)*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2007. Dostupné na http://www.vuppraha.cz/soubory/RVPZV_2007-07.pdf
- RUISEL, I. *Practical Wisdom In Every Day Life*. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 3/2008, Contemporary Discourse on School and Health Investigation*. Brno: MSD, 2008, s. 133–143. ISBN 978–80–7392–041–8.
- RYBÁŘ, R. Some Questions Of Philosophy Of Health. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21 (2)*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 51–60. ISBN 978-80-210-4374-9.
- SIEGLOVÁ, N. Candy as a medicine. Alzheimer's disease, the modern family and society and the impressionable preschool child. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 2009. General issues in Health Education*. Brno: Masarykova univerzita, MSD, 2009, s. 191–196. ISBN 978-80-210-4929-1 (MU), 978-80-7392-105-7 (MSD)
- SIEGLOVÁ, N. Children – Drugs – Literature. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 3/2008, Contemporary School Practice and Health Education*. Brno: MSD, 2008, s. 203–207. ISBN 978–80–7392–042–5.
- ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, B. The idea of sanctity of nature in the formation of human ontogenesis. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 2009. General issues in Health Education*. Brno: Masarykova univerzita, MSD, 2009, s. 83–88. ISBN 978-80-210-4929-1 (MU), 978-80-7392-105-7 (MSD)
- ŠUBRTOVÁ, M. Anorexia nervosa and its depiction in literature for children and young people. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 2009. General*

issues in Health Education. Brno: Masarykova univerzita, MSD, 2009, s. 179–180. ISBN 978-80-210-4929-1 (MU), 978-80-7392-105-7 (MSD)

Zdroj dokladů:

Český národní korpus, dostupný na adrese <http://ucnk.ff.cuni.cz/> nebo <http://www.korpus.cz/>.

Korpus SYN, který zde citujeme, je tvořen třemi korpusy SYN2000, SYN2005 a SYN2006PUB.

WHAT LOOKS AND WHAT HEALTHY, UNHEALTHY OR ABNORMALLY

Abstract: Language is fundamentals means of daily communication and of communication in the educational and cultivating process in school. The language means that are used in the communication in the school are not only informative, but they can effect emotional aspects of reception – they can take aesthetic or artistically effects. Some words (adverbs) that are derived from the nouns (substantive *zdraví*, adjectives *zdravý*) of from adjectives: *zdravě, nezdravě, nemocně, chorobně*. Those words are used in the explanatory texts, in the text about style of life, about illnesses. But the words *chorobně, zdravě, nezdravě* can be used in the connection with human activities or qualities that are not connected with „health“ or „illnes“: *zdravě sebevědomý, zdravě ctižádostivý, nezdravě bledý, nemocně vyhlížející, chorobně žárlivý, chorobně ctižádostivý*. The adverbs *zdravě, chorobně, nezdravě, nemocně* can be collocated with the names of colours (*zdravě růžová, chorobně bledý, nezdravě vyhublý...*) and they can invoke emotional responses.

Key words: health, illness, physical health, appearance, personality, healthy, behaviour, unhealthy, morbidly, sick